

ADRIANA STRÂMBU

**LUPUL ȘI OMUL
IMAGINI ȘI TRANSFIGURĂRI
ÎN MENTALUL COLECTIV, REALITATE ȘI
CONFABULAȚIE**

ADRIANA STRÂMBU

LUPUL ȘI OMUL

**IMAGINI ȘI TRANSFIGURĂRI
ÎN MENTALUL COLECTIV, REALITATE ȘI
CONFABULAȚIE**

STUDIU INTERDISCIPLINAR

ARGONAUT
Cluj-Napoca, 2018

Prefață

Împotriva aparentei expresii meditative, capitolul Preambul - Relația subtilă om-lup, este o cheie necesară în deciptarea intenției textului, o binevenită introducere în tematica lucrării, purtând, mai mult eseistic, asupra acestui periplu diacronic ivit, cum spune autoarea, „în depărtările cețoase ale unei istorii tulburi, încă nedefrișate de știință”, istorie ce s-a întins, de fapt până astăzi, și de-a lungul căreia sunt identificate rațional patru tipuri relaționale ordonate, veritabile „sinopsisuri cronologice, dispuse în cerc”. Sunt căutate, în aceste pagini de ecologie culturală sau filozofie ecologică a naturii, cauzele exterioare ale fricii omului de lup, cele interioare, înrădăcinate în „natura definitivă anxioasă umană”, explicații menite să descifreze originea profundă „a fricii și a urii nestăvilite a omului față de lup”. Autoarea ne dezvăluie treptat cum s-a instalat în imaginarul și mentalul colectiv din Europa, printr-o succesiune de reprezentări, de imagini simbolice și de transfigurări, purtate de narative, de fabulație și confabulație, asocierea simbolică a acestui animal cu întunericul, cu pădurea, cu moartea. Citez din rândurile referitoare la procesul istorico-socio-cultural prin care în mentalitarul European s-a ajuns la câteva obiectivări logic-simbolice: „spaima este moartea, moartea este întunericul; întunericul este noaptea; întunericul este pădurea; întunericul este timpul lunii: noaptea, pădurea și luna sunt triada lupului”. În felul acesta, „lupul solar”, animalul de stepă din prima categorie de reprezentări „își pierde condiția”, este alungat din „condiția sa biologică inițială, cea diurnă” (și solară) și „printr-o ironie a soartei – spune frumos autoarea – devine un ostracizat, asociat beznei, tenebrelor ei, simbol nictomorf”. după ce citează aici un sonet din Shakespeare, Lupul urlă trist la lună, în traducerea inspirată a lui Vasile Voiculescu, conchide cu o afirmație a istoricului culturii europene J. Delumeau: „Civilizația europeană pare să fi cedat unei frici sporite față de întuneric”, prin care lupofobia generalizată a dus la idea pseudoreligioasă a unei malignități simbolice a acestui carnasier pretutindeni diabolizat. La o vedere superficială, s-ar putea, eventual, reproșa autoarei prezența, într-o teză de antropologie pură, filologie-etnologie, prezența acestui demers, dar rostul său în economia unei asemenea lucrări i se va dezvălui cititorului cărții, întrucât discursul este unul personalizat, presărat cu observații de biolog, etolog și ecolog înăscut, pline de spiritul unor noi atitudini promovate în antropogeografie și ecologia culturală, cu observații și considerații ce se deschid mereu spre problematica de bază, mai mult de jumătate din considerațiile autoarei vizând: mitologia, simbolistica și „cultura” lupului,

adică îl conduc pe cititor spre lupul din imaginarul și mentalul colectiv, unde experiențele personale ale conviețuirii cu lupii oferă pagini de lectură admirabil trăite și scrise. A se vedea în acest sens subcapitolul Dormind cu lupii. Pe de altă parte, chiar aici există extrem de multă informație științifică și documentație istorică privind relația lup-om, care ar fi sufocat discursul din partea a doua a lucrării prin coborârea ei infrapaginală sau prin referințe de sfârșit de capitol. Numai filmele documentare la care trimite în această îndrăzneță alăturare comparativă – adevăr și ficțiune - a studiului biologic, altminteri de o întindere reținută (autoarea mai deține material organizat pentru o viitoare carte dedicată strict studiului său biologic asupra lupului eurasiatic, *canis lupus lupus*) mustesc referențial și elucidează contributiv probleme atât de necesare în edificarea capitolelor de bază ale celei de a doua părți a lucrării, cea dedicată Lupului imaginar. Paginile dedicate Lycantropiei, judicios distribuite pe subcapitole și paragrafe: Introducere și etimologie, Mitologia păgână (autohtonă și universală), Mitologia creștină (cu insistențe pe aspectele medievale și renescentiste), Abordările moderne, aduc o informație bogată, de-a dreptul luxuriantă și variată, vădind întinse și bineasimilate lecturi de mitologie, istoria religiilor, istoria mentalităților, literatură etc. asupra omului-lup – *lycanthropos*, înșirând apoi toate denumirile europene ale acestei ființe fabuloase. Nu mă voi referi la densele și sinteticele considerații ale autoarei cu privire la lupul dacic, la reprezentările plastice și heraldice ale acestuia, atât de interesante, nici la observațiile pertinente și bine acoperite referențial privitoare la alte popoare antice, nici la excelentele analize ale mitologiei creștine, ci voi atrage atenția asupra contributivității științifice a ultimului subcapitol cu acele narative de excepțională însemnătate în construirea acestui univers mitologic efectiv țesut în jurul lupului și raportului acestuia cu omul. În majoritatea fundamentalelor capitole ale părții a II-a a studiului, documentația adusă în dezbatere este de-a dreptul debordantă, copleșitoare cantitativ și de o varietate a surselor demnă de toate aprecierile, dar cumpănit dozată și sever raportată după model nou, american, (autor, an, pagină). Această dispunere în pagină a textului a fost inspirat aleasă, căci un sistem clasic ar fi dus, probabil, la 1800-2000 de referințe infrapaginale, împiedicându-l pe cititor să poată urmări strâns desfășurarea discursului științific. Cele nu mai puțin de 7 capitole sunt desfășurate logic: Cauzele mutației mitului, Semnificații, funcții, simboluri, Magia lupului, tradiții, practice, obiceiuri, credințe și superstiții, Lupul în literatura populară, Paremiologie, Lexicografie, Reprezentări vizuale. Această parte a lucrării se încheie necesar cu Concluziile de etapă, din care reținem: „Pornind de la întrebarea dacă în

cultura română lupul are sau nu o mitologie determinată și definită ca atare, constatăm că aceasta nu mai compune o prezență de mitem, în schimb nici un rol de simplu animal fantastic, ci un statut mult mai complex, alambicat și greu de decriptat fără a parcurge întreaga sa istorie imaginar-mitologică anume acela de mit antecreștin remanent. Implicațiile în gândirea creativă românească sunt pline de culori contrastante, cu valențe aparent paradoxale, antagonice, iar personajul fantastic creat de basm nu aduce inovații special, ci urmează fidel modelele simbolice funcționale în existența rurală cotidiană: calendar, cutumă, (colinde, măști, schimbarea numelui, rol psihopomp, magie, ș.a). Formele artistice sau funcționale ale gestului creator, exprimate în cuvânt – paremiologia, literatura epică, lirică, cimilitura, snoava, lexicul uzual, antroponomastica, toponimia, etnobotanica etc. – ori vizual – țesătură, broderie, cioplitură, heraldică etc. – nu fac decât să cloneze același lup, expediindu-l în epos cu AND identic, permisiv, oportunist, versatil, ambiguu, șantajabil, fluent, lunecos, dinamic, pulsatil, frate și adversar cantonat în universul vital țărănesc într-un mental manipulat, prizonier etern al rigorilor religioase succedate”. După această constatare concluzivă, autoarea se referă la noile atitudini de esență ecologic-culturalistă ce încearcă o „reabilitare” a imaginii lupului în cultura europeană și americană, în massmedia, prin care „lupul redevine (pentru omul postmodern) protagonist partenerial”. Nevoită să rezume aceste considerații din motive stricte de spațiu (teza de doctorat ar fi depășit numărul inadmisibil de 1000 de pagini), autoarea trece, însă consistent și la obiect, în revistă formele intense de prezență până la uzură a temei carnișiere în aceste compartimente expresive clasice ori moderne. În aceste pagini de descrieri, analize și interpretări, Adriana Strâmbu își pune în valoare întinderea și temeinicia lecturilor, capacitatea de a dezvolta un discurs științific substanțial ce mai confirmă o dată seriozitatea cercetărilor și studiilor sale anterioare, ultimele două capitole dezvăluind întinse cunoștințe în literaturi universale și, în mod surprinzător în diversitatea artelor vizuale, istoria picturii, cinematografeiei cu toate compartimentele sale – artă ori documentar - însă și discipline de studiu noi ca antropologia consumismului. Abordarea acestui studiu neconvențional, deocamdată unic în lume ca abordare și concept ca teză de doctorat, s-a desfășurat în cadrul Facultății de Studii Europene a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Prof. univ. dr. Ion Cuceu,
Școala doctorală *Paradigma europeană*

Elaborarea acestei lucrări are ca punct de plecare, fundament științific și emoțional, studiul efectuat timp de mai mulți ani în mijlocul unei experiențe directe, complexe și rarissime a conviețuirii domestice cu o lupoaică (*Canis lupus lupus*). Documentarea a inclus ulterior și urmărirea lupului în habitatul său natural în diferite areale, care face obiectul unui alt studiu, independent. Această specializare aleatorie a dus la cumulara unei vaste documentații personale ce îndrăznește, cu modestie, să se alăture informațiilor extrase din bibliografia selectivă, punctând ori subliniind pe alocuri observații și concluzii consacrate, atunci când o identificare sau o apropiere între existența liberă și cea captivă, expresia autentică ori cea confabulatorie, este posibilă. Se mai alătură, totodată, materialul inedit pus la dispoziție prin bunăvoința domnului Alexandru Filipașcu, doctor, de două ori docent, în biologie în Suedia și Franța, un exeget al lupului, vechi colaborator și apropiat al „monștrilor sacri”, clasicii mondiali ai cercetării lupului menționați în Bibliografie, cât și relatări și experiențe personale ale domniei sale spre care s-au îndreptat afecțiunea și fascinațiile mele. Am socotit potrivit să cumpănesc capitolul despre biologia lupului în spiritul unui *basic*, limitându-mă aici la o expresie simplă și o abordare generică neaprofundată, fără a insista în detalii profesionale, tocmai pentru ca acest demers să se etaleze facil, căci se adresează necunoscătorilor înșiși, încercând să le deschidă o perspectivă încă neinvestigată și să le explice adevăruri ignorate, în absența cărora găsesc inadmisibil și eronat a vorbi despre valorile culturale ale raportului om-lup. Reproșez textului un anume dezechilibru – acceptat cu mîhnire din pricini canonice limitative – în meschinăria ultimelor două capitole, tocmai cele mai ofertante, vegetative și succulente, referitoare la prezența lupului în literatură și arte vizuale, însă cu siguranță nu cele mai însemnate întru cuprinderea lucrurilor, ce n-au mai putut rămîne în concept decît o sumară înșiruire. Studiul, inventica și redactarea acestui text s-au încheiat în anul 2006, urmărind cu fidelitate și frenezie structura proiectului personal inițial, ulterior operînd numai minore adăugiri în logica reactualizării informației.

CUPRINS GENERIC

PREFAȚĂ.....	9
CAP.A PREAMBUL – RELAȚIA SUBTILĂ OM-LUP.....	29
1.LUPUL REAL	57
CAP.B BIOLOGIA, ETOLOGIA ȘI ECOLOGIA LUPULUI.....	59
2.LUPUL IMAGINAR	175
CAP.C LYCANTROPIA.....	177
CAP.D LUPUL ÎN CULTURA ROMÂNĂ	309
CAP.E LUPUL ÎN ARTELE VIZUALE	557
CAP.F LUPUL ÎN CUVÎNT – INCURS ÎN LITERATURA CULTĂ	591
G. CONCLUZII	617
3.SUMMARY(English)	623
4.BIBLIOGRAFIE	642

CAPITOLUL A.....	29
A.PREAMBUL – RELAȚIA SUBTILĂ OM-LUP	29
A.1. RELAȚIA SUBTILĂ OM-LUP.....	29
A.2. SCHEMA SINESTEZIEI	37
A.3. PIERDERE ȘI REVIRIMENT	52
1.LUPUL REAL.....	57
CAPITOLUL B.....	59
B.BIOLOGIA, ETOLOGIA ȘI ECOLOGIA LUPULUI.....	59
B.1. INTRODUCERE	59
B.2. SISTEMATICA	62
B.3. MORFOLOGIE - FIZIOLOGIE	63
B.4. CLASIFICAREA	84
B.5. PARAZIȚI ȘI MALADII.....	84
B.6. REPRODUCEREA.....	86
B.7. BÎRLOGUL ȘI ÎNGRIJIREA PUIILOR.....	91
B.8. PUII	94
B.9. HAITA ȘI ANOTIMPURILE.....	99
B.10. TERITORIALITATEA	111
B.11. RELAȚII CU ALTE ANIMALE	113
B.12. VÎNĂTOAREA	115
B.13. PRADA.....	121
B.14. HRANA.....	124
B.15. URLETUL.....	128
B.16. RELAȚIA LUPULUI LIBER CU OMUL	133
B.17. LUPUL NU ATACĂ OMUL	134
B.18. OMUL ADOPTAT DE LUP	139
B.19. COMPORTAMENTUL DE CAPTIVITATE.....	142
B.20. LUPUL ADOPTAT DE OM - PSIHOLOGIA DE DOMESTICIRE: „DORMIND CU LUPII”	146
B.21. PROFIL PSIHOLOGIC – TABEL.....	152
B.22. LUPUL CINEGETIC	156
B.23. ECOLOGIA LUPULUI	162

2. LUPUL IMAGINAR	175
CAPITOLUL C	177
C. LYCANTROPIA	177
C.1. INTRODUCERE ȘI ETIMOLOGIE	178
C.2. MITOLOGIA PĂGÎNĂ – aspecte ancestrale.....	180
C.3. MITOLOGIE AUTOHTONĂ.....	181
Lupul dacic	181
Reprezentări plastice	199
Vestigii ale cultului lupului pe teritoriul român	199
Heraldica dacică – stindardul balaur <i>dracoserpens orientalis</i>	206
C.4 MITOLOGIE UNIVERSALĂ – alte popoare antice	221
C.5 MITOLOGIA CREȘTINĂ – aspecte medievale și renașcentiste ..	246
C.6 ABORDĂRI MODERNE.....	279
Explicații în maladii conexe	279
Cazuri clasate de lycantropie și canibalism	284
Considerații psihiatrice	290
Topos ambiental	299
Azi	304
CAPITOLUL D	309
D. LUPUL ÎN CULTURA ROMÂNĂ	309
D. MITOLOGIA CREȘTINĂ ROMÂNĂ	310
D.1. CAUZELE MUTAȚIEI MITULUI	310
Păstoritul	310
Emulațiile creștine	314
D.2. SEMNIFICAȚII, FUNCȚII, SIMBOLURI	327
D.3. MAGIA LUPULUI - TRADIȚII, OBICEIURI, PRACTICI, CREDINȚE, SUPERȘTIȚII	335
Calendarul lupului.....	335
Alte credințe, obiceiuri, superștiții	373
Lupul colindător.....	383
Măști de lup.....	390
Lupul la nașterea omului.....	395
Schimbarea numelui în lup	398
Lupul psihopomp	403
Alte practici magice – lupul taumaturg, apotropaic și lupul fermecător	407
Om-lup	433
D.4. LUPUL ÎN LITERATURA POPULARĂ	467

Lupul liric.....	467
Lupul ludic	469
Lupul epic – în relatare, basm și legendă.....	474
D.5. PAREMIOLOGIE	497
Expresii cu valoare de proverb.....	498
Lupul proverbial.....	498
Lupul cimilitor.....	509
D.6. LEXICOGRAFIE.....	511
Expresii, locuțiuni	511
Antroponomastica lupului.....	515
Toponimia lupului	519
Lupul în etnobotanică	526
Lupul în medicină	533
D.7. REPREZENTĂRI VIZUALE.....	534
Dintele de lup în etnografie	534
Portrete de lup în arta medievală.....	538
Lupul în heraldica românească	542
Alte prezențe	543
D.8. CONCLUZII – <i>Canis lupus redivivus</i>.....	544
CAPITOLUL E.....	557
E. LUPUL ÎN ARTELE VIZUALE	557
E.1. ARTE PLASTICE	559
E.2. CINEMATOGRAFIE.....	562
E.3. CONSUMISM	577
CAPITOLUL F.....	591
F. LUPUL ÎN CUVÎNT – INCURS ÎN LITERATURA CULTĂ ..	591
F.1. BASMUL CULT.....	593
F.2. FABULĂ	597
F.3. LIRICĂ	599
F.4. PROZĂ SCURTĂ.....	606
F.5. ROMAN.....	607
OMAGIU.....	616
G. CONCLUZII.....	617
3.SUMMARY	623
4.BIBLIOGRAFIE	642

Ilustrații

Werner Freund, <i>omul-lup</i> , autor, crescător de lupi din Merzig, Germania (arhiva personală)	coperta
Lupul real și reflexia sa iluzorie, lupul imaginar	copertă secundară
Lupoica Alpha: salutul secret al lupului (foto M. Oțoiu).....	12
• blîndețe	
• alint	
• lup calin	
• zîmbet	
• lupul în cultura română - <i>Lupul pe covor persan</i> ☺ (arhiva personală)	
• lupoica Alpha, pui (foto S. Gheție)	
Alpha la 5 luni.....	14-16
Sloganuri pentru protecția lupului de circulație în comunicarea electronică	28,29,36,55
SCHEMA SINESTEZIEI	37
Legendarul ochi de aur al lupului	56
Lupi în sălbăticie (foto și arhiva personală).....	58
Facsimil Ioan Pop Reteganul, <i>Carte de cetire</i> (vezi bibliografie)	60
Protest pentru protejarea lupului, SUA	171
Reprezentări comerciale ale lycantropiei în spațiul american.....	240
Avataruri lycantropice	241
• Lupa capitolina (arhiva personală)	
• Stindardul dacic <i>dracoserpens orientalis</i> - propunere grafică	
• Lupul de la Cîrlomînești, lup-totem stauteta geto-dacică de la Cîrlomînești (60 î. Hr.)	
Portretul lui Pedro Gonzales, sclav hirsut, autor anonim, Muzeul de Artă din Viena.....	306
Frescă cu cap de lup, metaforă a gurii iadului ce aruncă flăcări și îngHITE păcătoșii, biserica Desești Maramureș (arhiva. P. Bilțiu).....	307
Frescă cu fiara apocaliptică reprezentată ca balaur cu capete de lup încălecat de diavol, biserica Voroneț (arhiva P.Bilțiu)	308
Icoană din argint, cu Sf.Gheorghe și balaurul îmblînzit, Vălenii de Munte (arh. pers.) ...	309
Icoană românească pe sticlă, cu șarpele în reprezentare proteică reminiscentă ca dracon cu cap de lup	309
Stână românească tradițională subalpină, neprotejată, fără împrejurimi, nepăzită împotriva prădătorilor (arhiva și foto A. Filipașcu)	334
Heraldica românească	551
Tricou promo antivirus Bitdefender, cu <i>dracoserpens orientalis</i> - stindardul dacic	552
Logo ingenios avînd simbol lupul cu coșul cu cofeturi (aluzie la basmul <i>Scufița Roșie</i>) al unei fabrici de dulciuri din Baia Mare interbelică aparținînd unei persoane numite Farkas (Lupu)	554
Leagăn pentru copii, Maramureș, cu extremitățile suportului în cap de lup proteic fără urechi, asemenea stindardelor dacice de pe Arcul lui Galerius - Grecia	554
Lemn scrijelit cu posibilă reprezentare a Cavalerilor Danubieni ce par să poarte stindardul dacic, Muzeul Dobăieș, Maramureș (cf. și arhiva P. Bilțiu).....	554

Diverse sigle sau promo ce folosesc efigia și numele lupului:	
Promo Radio Romatic FM, cu sloganul <i>Muzică nu zgomot</i> , aluzie la urletul melodios al lupului apreciat ca <i>blues al naturii</i>	555
Motelul lupului	
Arhicunoscută siglă-logo Petrom - industria petrolieră	555
<i>Lupul mecanic</i> , metaloplastie, Andrew Chase	556
<i>Lupul-masă</i> , ronde bosse, Victor Brauner	557
<i>Lupul din Aggubio</i> , pictură, Luc Olivier Merson	557
Instantaneu expresiv cu Shaun Ellis în ipostază lycantropică, celebru protagonist al unor documentare despre lupi, autor (arhiva personală).....	579
<i>Troică atacată de lupi</i> , pictură, Alfred Kowalski	579
<i>Guernica</i> , pictură, Pablo Picasso.....	580
Diversitatea reprezentărilor lupului în artă, militantism, consumism, manufactură, kitsch și alte forme de expresie vizuală.....	581-588
Arta tatuajului	589
Statuetă gotică, fantasmă lycantropică, catedrala Notre-Dame de Paris	590
<i>Scufița Roșie</i> , ilustrație de basm.....	591
OMAGIU cercetătorilor și protectorilor lupului , printre care:	
L. David Mech, Cristoph Promberger, Jim & Jammie Dutcher, Chris Darimont, Andrew Simpson, Hélène Grimaud, Shaun Ellis, Werner Freund, Runar C.Naess, Tanja Askani.....	616
Damien von Dunkelwald, crescător de metși lup-câine	640
Ilustrațiile neînsoțite de precizarea sursei sunt publice și provin de pe Internet ori din arhiva personală a autoarei	

